

Етнолошка библиотека

Књига 62

Уредник
Мирослав Нишкановић

Рецензенти
Проф. др Саша Недељковић
Др Љиљана Гавриловић, виши научни сарадник

*Рецензентска комисија Филозофског факултета
Универзитета у Београду*

Проф. др Иван Ковачевић, Одељење за етнологију и
антропологију Филозофског факултета у Београду
Проф. др Весна Вучинић, Одељење за етнологију и
антропологију Филозофског факултета у Београду
Др Младена Прелић, виши научни сарадник

Уређивачки одбор

Проф. др Мирјана Прошић-Дворнић (Northwood University
Midland, SAD), проф. др Иван Ковачевић (Филозофски фа-
култет Универзитета у Београду), проф. др Душан Дрљача,
Београд, проф. др Младен Шукало (Филолошки факултет
Универзитета у Бањалуци, РС, БиХ), проф. др Бојан Жикић
(Филозофски факултет Универзитета у Београду), др Петко
Христов (Етнографски институт с Музеј, БАН, Софија, Бу-
гарска), др Младена Прелић (Етнографски институт САНУ,
Београд), др Мирослава Лукић-Крстановић (Етнографски ин-
ститут САНУ, Београд), проф. др Димитрије О. Големовић
(Факултет музичке уметности, Београд), др Срђан Катић
(Историјски институт, Београд), др Драгана Антонијевић
(Филозофски факултет Универзитета у Београду).

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства културе, информисања и информационог друштва
Републике Србије

КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТИ КАО НЕМАТЕРИЈАЛНО КУЛТУРНО НАСЛЕЂЕ

Зборник радова са научног скупа
КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТИ У XXI ВЕКУ

Уредио
Бојан Жикић

Београд
2011

Научни скуп:

КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТИ У ХХІ ВЕКУ

Програмски одбор:

Проф. др Владимир Рибић, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду
(председник)

Проф. др Бојан Жикић, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Проф. др Драгана Антонијевић, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Проф. др Милош Миленковић, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Др Младена Прелић, виши научни сарадник
Етнографског института САНУ

Организациони одбор:

Проф. др Данијел Синани, Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Марија Ристивојевић, МА, истраживач-сарадник
Института за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Марија Крстић, МА, истраживач-сарадник Института за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду

Овај Зборник радова представља крајњи резултат научног скупа "Културни идентитети у ХХИ веку", који је одржан 15.12.2011. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду, у оквиру пројеката које је финансирало Министарство културе, информисања и информационог друштва Републике Србије: *"Ни тамо, ни овде" – Културно наслеђе и идентитет гастарбајтерске популације, Урбано културно наслеђе и религиозност у савременом контексту и окружењу, Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе.*

Скуп је организован од стране Одељења за етнологију и антропологију и Института за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду, чији чланови су ангажовани као истраживачи на датим пројектима, а који су узели учешће у раду тог скупа. С обзиром на то да су пројекти замишљени као трогодишњи, односно да се реализују по фазама, идеја организатора скупа била је да њиме представи резултате рада у првој фази. У том смислу, нагласак је стављен

на проблематику културног идентитета уопште, тачније на његово одређење у смислу нематеријалне културне баштине у нашој средини, одакле је проф. др Бојан Жикић, руководилац пројекта *Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе*, позван да одржи пленарно предавање у којем би представио оквире дефинисања културних идентитета као заједничког истраживачког именитеља проблематике којој је посвећен скуп, те форматирао дискусију у оквиру скупа.

На скупу је одржано једно пленарно предавање и поднето девет научних саопштења.

Проф. др Владимир Рибич,
председник Програмског одбора

Ljubica Milosavljević

Institut za etnologiju i
antropologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
ljmilosa@f.bg.ac.rs

Miloš Milenković

Odeljenje za etnologiju i
antropologiju
Filozofski fakultet
Univerzitet u Beogradu
milmil@f.bg.ac.rs

"Pridodato u prevodu": nematerijalno kulturno nasleđe u prevodenju i primeni evropskih politikâ doživotnog obrazovanja u Republici Srbiji*

Apstrakt: Polazeći od noseće pretpostavke istraživačkog programa antropologije javnih i praktičnih politika, prema kojoj zakoni, strategije, vizije i planovi nisu "čisti" pravno-politički akti proceduralnog karaktera, već da "kriju" neke specifične, izabrane ili neintencionalne, antropologiji tradicionalno zanimljive institucionalne izbore iz obilja nematerijalnog kulturnog nasleđa (poput preskripcije identiteta ili standarda normalnosti), iznosimo preliminarne rezultate istraživanja primene evropskih politika doživot-

---

* Istraživanje je sufinansirano kroz projekte "Identitetske politike Evropske unije: prilagođavanje i primena u Republici Srbiji" (ev. br. 177017); "Antropološko proučavanje Srbije – od kulturnog nasleđa do modernog društva" (ev. br. 177035) Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije i "Kulturni identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe" Ministarstva kulture, informisanja i informacionog društva Republike Srbije.

nog obrazovanja u Republici Srbiji. Preliminarna analiza "prevođenja" odnosno specifične globalne kontekstualizacije, recepcije i instrumentalizacije pomenutih politikâ pokazuje da je na snazi praksa prenošenja, pravne i proceduralne transplantacije bez prilagođavanja kontekstu u kojem politikâ treba da bude primenjena. U slučaju neprilagođene politike doživotnog obrazovanja, izostanak prilagođavanja neophodnog da lokalna verzija a) odgovara međunarodno usaglašenim ciljevima i da istovremeno b) zaživi u praksi, objašnjava se na primerima diskrepancije lokalnih pojmova radnog vremena, neformalnog obrazovanja, "odgovarajućeg" životnog doba za obrazovanje s jedne, i pojmova originalno ugrađenih u tu politiku, s druge strane.

Ključne reči: antropologija države, antropologija javnih i praktičnih politika, kulturno prilagođavanje, nematerijalno kulturno nasleđe, Evropska Unija, Republika Srbija, politika doživotnog obrazovanja

Uvod

*Doživotno obrazovanje*¹, onako kako se često i ne baš najsrećnije na naš jezik prevodi engleska kovanica *Life-long Learning* (u daljem radu LLL), tema je ovog rada.

---

¹ *Celoživotno obrazovanje* primer je uspelijeg prevođenja ovog pojma na srpski jezik. Međutim, u strateškom dokumentu Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, nalazimo prevod *doživotno učenje*, zbog čega će u daljem radu biti korišćen ovaj prevod termina. Uz to, verujemo da bi o sklonosti donosilaca političkih odluka da tragaju u

Analizu usmeravamo ka proučavanju različitih poimanja u različitim radnim sredinama – prevashodno između sredine koja danas tvori EU² i domaće radne sredine. U nastojanju da identifikujemo, definišemo i za dalje istraživanja pripremimo listu kontradikcija ugrađenih u konceptualnu neusklađenost nastalu pri "prevođenju" tog koncepta, ustanovili smo posledice koje za sobom povlači takvo "prevođenje" pojma, i ponudili mogući odgovor na pitanje zbog čega je došlo do raskoraka, na istraživačima očigledan način, u tumačenju konkretne ideje. U istraživanju se oslanjamo, mada se ne ograničavamo, na teorijsko-metodološki aparat antropologije javnih i praktičnih politika u širem spektru antropologije države (Milenković 2008), kao i na

---

primeni koncepta doživotnog obrazovanja, tokom prethodne decenije, posebno na nivou izvršne vlasti, za rešenjem problema strukturne nezaposlenosti izazvane tehnološkom promenom, gubljenjem tržišta ili neuspešnom svojinskom transformacijom u postsocijalističkom poretku, svakako bi vredelo sprovesti posebno istraživanje.

² Naglašavamo potrebu uvažavanja različitosti unutar same EU u pogledu okolnosti na lokalnim tržištima rada, kao i raznovrsnost konkretnih radnih tradicija koje, međutim, brojnim strateškim dokumentima na nivou Zajednice, donekle bivaju prevaziđene. O EU kao projektu prevazilaženja različitosti, iz antropološke perspektive koja je u izvesnoj meri u koliziji s politikološkim konceptom evropskog identiteta kao političkog identiteta utemeljenog zajedničkim građanstvom, a koji nam ostavlja mogućnost da analiziramo globalizacije evropskih politikâ bez ugrožavanja njihovog opšteg evropskog karaktera v. Gačanović (2009).

---

postojeće analize antropologiji interesantnih pitanja u javnim i praktičnim politikama, s posebnim naglaskom na konstrukciju ili izostanak društvenih problema (Milosavljević 2010).

Osnovne karakteristike konceptata doživotnog obrazovanja odnose se na mogućnost sticanja znanja tokom celog života, pa tako i u životnom dobu koje nije obuhvaćeno kontinuiranim, formalnim obrazovanjem. Formalno obrazovanje, time, postaje samo jedan od vidova pružanja i sticanja znanja, dok u kasnijem životnom dobu od ključne važnosti postaju neformalno i informalno obrazovanje.³

Apostrofiranje potrebe za razvijanjem radnih kompetencija i nakon okončanja formalnog obrazovanja, naročito dolazi do izražaja u prethodnoj dekadi kada se na nivou EU intenzivira praksa unapređivanja konceptata i praksi koji se odnose na LLL. Razlozi za to leže u pokušaju prevazilaženja negativnih posledica naglog tehnološkog rasta, koji je zadobio globalne okvire, kao i prevazilaženja problema koji

---

³ Neformalno obrazovanje podrazumeva sticanje znanja izvan sistema formalnog obrazovanja, poput sticanja znanja na radnom mestu i uključivanje pojedinca u niz obuka ili kurseva koji mogu biti i izvan sfere rada. Kada je reč o informalnom obrazovanju, ono podrazumeva: poučavanje, mentorsku nastavu, radne grupe okupljene oko specifičnih zadataka u cilju dopune izvesne praznine koje su mogle nastati u procesu formalnog obrazovanja zaposlenih (Kulić i Despotović 2005, 22). Informalno obrazovanje naziva se još i "spontano obrazovanje" ili "slučajno učenje" i takođe predstavlja celoživotni proces – više o tome u Kulić i Despotović 2005, 118-119.

su u vezi sa pojavom sve starije radne snage na evropskim tržištima rada. Ovome valja pridodati i efekte Svetske ekonomske krize koja će nastupiti 2008. godine, osam godina nakon donošenja Lisabonske strategije koja će, između ostalog, promovisati i ovaj vid obrazovanja. S tim u vezi, kao jedno od ključnih obeležja navedenih procesa, prepoznato je upravo zastarevanje znanja i radnih kompetencija, pogotovo kada se radi o starijim uposlenicima.⁴

Pored nebrojeno mnogo negativnih faktora koji su uticali na svokodnevnicu prosečnog građanina, sa kojima je morao da se suoči tokom devedesetih godina XX veka, ne možemo, a da se ne pozabavimo problemom nezaposlenosti. Složeni kontekst u kojem se ovaj ozbiljni socijalni problem rekonstruiše u domaćem kontekstu ključni je razlog zbog kojeg se doživotno obrazovanje kod nas, nasuprot starijim državama-članicama EU, različito tumači, a u skladu sa tim se i različito deluje.

Vrtoglavi prelazak iz sistema gotovo potpune zapošljivosti, kao jednog od ključnih obeležja socijalističkog uređenja (o počecima procesa "instant industrijalizacije" koja je bila karakteristična za početke socijalizma više u: Dobrivojević 2009), na metamorfoze u oblasti sive ekonomije, suočavanje s tehnološkim viškovima ili, čak, nemogućnost otpočinjanja bilo kakve radne karijere, čini da se naša radna tradicija, ali i

---

⁴ O zastarevanju znanja i gubljenju kompetencija na tržištu rada u Republici Srbiji u kontekstu strukturne, dugoročne nezaposlenosti v. Stojanović (2006). O sumornim postojećim i očekivanim posledicama tekuće ekonomske krize v. Kovačević (2011).

---

radna sadašnjost i bliska prošlost, drastično razlikuju od onih u jurisdikciji EU. Razloga za to ima mnogo i ne tiču se samo političkih, privrednih i ekonomskih aspekata, nego povremeno pokazuju i propuste koji se odnose na zakonske regulative o čemu će biti više reči u drugom delu rada.

Dugotrajno a masovno gubljenje radnih mesta otvaralo je put u siromaštvo i socijalnu isključenost rastućem procentu radno aktivne populacije EU zbog čega se, između ostalog, pristupilo donošenju *Lisabonske strategije* 2000. god. čije su preporuke i smernice imale za cilj da ovu, po mnogo čemu, heterogenu zajednicu do 2010. godine učine vodećom ekonomskom i privrednom svetskom silom, sposobnom da se odupre bilo kojem konkurentu. Još preciznije, radilo se o nastojanju da EU postane: "najdinamičnija i najkonkurentnija ekonomija bazirana na znanju u svetskim razmerama" (Priručnik: *Kako da pretvorite svoje ideje u evropske istraživačke projekte?*⁵) Dakle, bez mogućnosti da se stvori prilagodljiva radna snaga koja će biti sposobna i voljna da uči tokom celog radno aktivnog perioda, a neretko i po izlasku iz njega, bilo je jasno da neće biti moguće sprovoditi zadate preporuke i smernice. Zbog toga se kao celishodno rešenje nametnulo upravo razvijanje i unapređivanje koncepata vezanih za LLL. Prvobitno oročena realizacija navedenih ciljeva Evropskog Saveta (ES) na 2010. godinu produžena je na 2012. godinu (Dimov 2007, 10) i danas se sve češće govori o Progra-

---

⁵ Kompletni podaci o ovom i drugim internet izvorima nalaze se na kraju rada.

mu doživotnog obrazovanja (*Lifelong Learning Programme*) koji predstavlja program saradnje u oblasti obrazovanja Evropske unije kojim se podržava razvoj svih nivoa obrazovanja (*The Lifelong Learning Programme: education and training opportunities for all*). Imajući sve ovo u vidu, analizirali smo konceptualizaciju i s njom povezane za sada neuspele pokušaje primene javnih i praktičnih politika EU u Republici Srbiji, kao i preporučili, na nivou skice, jasan metod za razrešenje konceptualne zbrke, skoro neprimetno nastale ovim važnim povodom.

**Sjedinjavanje "nespojivog":
ako je doživotno, zašto je formalno?
Ako je obrazovanje, da li je za "stare"?**

Iz uvodnih napomena jasno je da se kao jedna od ključnih potreba na nivou EU nametnula ona koja se odnosila na pružanje jednakih mogućnosti svima, pa i onima koji su okončali proces formalnog obrazovanja, da ostanu u "trci" za znanje, posao i koliko-toliko sigurnu egzistenciju. Tako je osnovna zamisao bila:

...da treba da postoji obrazovni sistem, koji će u svakom trenutku, svakom pojedincu, bez obzira na životnu dob ili profesionalni status, pružiti mogućnost da ovlada novim, raznovrsnim i korisnim znanjima. (Doživotno obrazovanje)

Takav sistem, međutim, do danas nije uspostavljen. Iako nepovoljan rezultat može imati brojne faktore, pogla-

---

vito ekonomske, pravne i političke prirode, kada se usredredimo na one koji su po pravilu interesantni antropologiji, otkrivamo da postoje i drugi nezanemarljivi faktori, poput kulturno generisane konceptualne neusaglašenosti poimanja iste ideje. Osnovno obeležje razlike o kojoj je reč svodi se na ideju da je doživotno obrazovanje za one koji se nalaze unutar EU usmereno i ka tome da se omogućí sticanje dopunskih znanja ljudima koji su izvan opsega formalnog obrazovanja, tj. onima koji se u najvećem procentu nalaze u srednjoj i starijoj dobi, kroz uspostavljen sistema neformalnog obrazovanja, priznatog od strane poslodavca. Za razliku od ovako profilisanog koncepta doživotnog obrazovanja, domaće tendencije odlikuju se namerom da se produži kontinuirano obrazovanje, na takav način da se kroz određene module na fakultetima ili dodatne obuke omogućí prevazilaženje neusklađenosti obrazovnih sistema sa potrebama tržišta rada. Reč je, dakle, o pokušaju da se obezbedi povoljnija startna pozicija za osobe koje bi tek trebalo da zakorače u radnu sferu, tj. da im se olakša sticanje prvog radnog mesta, a ne i da se LLL primeni u smislu olakšavanja životne situacije značajnom udelu stanovništva koji je već "između dva posla".

Procenjujemo da razumevanju ovog fenomena i sledstvenoj promeni načina prilagođavanja relevantne politike može da doprinese stavljanje akcenta na onu kategoriju radno sposobnog stanovništva koja je, uprkos osnovnoj ideji koja ih uključuje kao ravnopravne aktere, ostalo izvan fokusa – na tzv. "starije uposlenike". Istraživanjima u brojnim disciplinama već je konstatovano da je upravo njima najpo-

trebnije pružanje novih znanja kako bi mogli da drže korak sa vremenom i tehnološkim promenama. Opravdanje za to nalazimo i u podacima koje donosi *Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2009. godinu* (kojim se sprovodi *Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005–2010. godine*, usvojena Zaključkom Vlade od 14. aprila 2005. godine sa ciljem postizanja utvrđenih prioriteta aktivne politike zapošljavanja u Republici Srbiji u 2009. godini), a koji ukazuje da je domaća situacija u pogledu starosne i kvalifikacione strukture među nezaposlenima izrazito nepovoljna:

"**Starosna struktura** nezaposlenih lica je nepovoljna. Od ukupno 457.205 nezaposlenih lica, 27% je starije od 45 godina života, odnosno 89.605 lica (19,60%) ima između 45 i 54 godine, a 33.845 lica (7,40%) između 55-64 godine života. Nepovoljnoj starosnoj strukturi doprineo je i priliv viška zaposlenih iz preduzeća koja se privatizuju, jer poslodavci uglavnom starije radnike proglašavaju viškom zaposlenih.

Kvalifikaciona struktura nezaposlenih lica takođe je nepovoljna i predstavlja jedan od prioriteta koje treba rešavati u 2009. godini. U ukupnoj nezaposlenosti, stručna nezaposlena lica učestvuju sa 80,16%, a lica bez škole i nižeg obrazovnog nivoa sa 19,84%. Među nezaposlenim licima najbrojnija su lica sa srednjim obrazovanjem koja u ukupnoj nezaposlenosti učestvuju sa 68,97%. Stopa nezaposlenosti, sa stanovišta nivoa obrazovanja, najveća je kod lica sa srednjim obrazovanjem (16,7%), dok je kod lica sa visokim obrazovanjem 9%."

(Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2009. godinu)

Svakako, postoje dobri razlozi da su u doživotno obrazovanje uključene i mladi⁶, bilo da su bez posla ili da ga imaju, ali analiza posledica klasifikatornih isključivanja i uključivanja kategorija stanovništva različitih životnih doba pokazuje da se ovakvom društvenom akcijom rešava samo deo problema (zapošljavanje mladih), a da je prenebregnuta suština napora da se pomogne svima koji do znanja dolaze teže i sporije, tj. i onima koji zbog radnih obaveza i tehnološkog napretka bivaju sve uže radno profilisani, a time i vulnerabilniji na tržištu rada. Različito koncipiranje iste ideje dolazi kao proizvod različite radne, i ne samo radne, tradicije, a shodno tome ima i značajno drugačije implikacije na tržiše rada, ali i na pojedinačne egzistencije.

Ukoliko za trenutak ostanemo u periodu pre nego što će se na našem tržištu rada odviti dramatični slomovi, i ako taj period uporedimo sa onim zemljama koje će vremenom postajati sve brojnije članice novonastale zajednice, onda najpre moramo konstatovati veoma *različite obrazovne i radne tradicije*. Lakoća nalaženja posla (lako-

---

⁶ Karakteristično je probijanje gornje starosne granice sa 27 na 30, a smanjenje granice onih koji se na tržištu rada definišu kao stariji. Ovo dovodi do jednostavnog zaključka da su sve kategorije ugrožene barem po jednom, a često i po više parametara, što je lako naslutiti iz same cifre od 27, 34% nezaposlenih (*Nezaposlenost u Srbiji preko 27%*) uz napomenu da siva zona apsorbuje jedan deo ove radne snage, pored značajnog broja zaposlenih.

ća u odnosu na period u kojem živimo danas), sigurnost uhlebljenja i gotovo potpuna zapošljivost, osnovne su karakteristike sistema u kojem su mnogi sadašnji uposlenici otpočeli radne karijere. Ideja da je jednom stečeni posao, u struci ili izvan nje, pravo koje ostvaruje svaki zaposleni, i da će na istom mestu steći penziju, dovela je do toga da radni potencijal bude sveden i trom⁷. Okoštaloš ovakve konceptualizacije dovela je do smanjenja sposobnosti za prilagođavanje i promene, mada samo do izvesne mere. Odgovor na situaciju, koja će uslediti, odraziće se na nagli porast rada u okviru sive zone⁸, ali taj rad možemo razumeti kao onaj koji pokazuje znake prilagodljivosti i spremnosti na promene. Tako, možemo zaključiti da u periodu o kojem je reč beležimo ogromnu nezaposlenost, ali i ogroman rast plasmana novca u sivoj ekonomskoj zoni koju najčešće definišemo kao: svaku protivzakonitu aktivnost usmerenu ka sticanju ekonomske koristi kojima se

---

⁷ Pored svih poznatih negativnih privrednih faktora koji su u periodima krize naročito dolazili do izražaja, konceptualizacija posla kao radnog mesta na koje se "ima pravo", vidimo i kao značajan faktor negativne recepcije tranzicije u celini, a koji opet potiče iz elemenata zakonodavstva nasleđenog iz socijalizma i zatečenog u potpunom neskladu s postojećom/proklamovanom kapitalističkom privredom i slobodnim tržištem. O ovome ne postoje ciljane i sistematična istraživanja. Ta tema poziva na jedno takvo istraživanje.

⁸ Zbog čega podatke o nezaposlenosti sa berze rada toga perioda nikada nećemo moći u potpunosti da prihvatimo. Oni, međutim, iz istog razloga ostaju upitni i danas.

---

nanosi finansijska i druga šteta pre svega državi, kao i onim subjektima koji posluju u skladu sa propisima. Široka definicija proizilazi iz činjenice da se siva ekonomija javlja u svim oblastima privrede, ali i van nje – u sportu, kulturi, zdravstvu... (Knežević 2002).

Dakle, dok s jedne strane imamo radnika koji svoj posao shvata kao nepromenljivo, zakonom garantovano radno mesto, što je delimična posledica toga da je ideja specifično jugoslovenskog identiteta dobrim delom bila građena na radništvu kao ključnom društvenom elementu, s druge strane u narastajućoj EU susrećemo se sa dijametralno suprotnom težnjom ka izrazitoj radnoj pokretljivosti. Pod ovim pojmom podrazumeva se, pre svega, spremnost na promenu posla, dok su radne migracije nešto sa čim su se i pređašnje državne tvorevine na ovom prostoru susretale u izvesnoj meri, bilo da se radilo o migriranju radnika iz jednog dela zemlje u drugi, iz sela u grad ili u inostranstvo (o radnim migracijama u inostranstvo više u: Kovačević i Krstić 2011; Pavlica 2005. O otpočinjanju procesa radnih migracija iz sela u grad u socijalizmu u: Dobrivojević 2009). Razloge tome možemo tražiti u: privrednim okolnostima koje su pružale više radnih mesta, ustaljenoj praksi raspisivanja konkursa od strane poslodavaca, u činjenici da je davanje otkaza pre bilo izuzetak nego ustaljena praksa (o sigurnosti radnog mesta nekada i sada više u: Novaković 2001), zatim u razrađenom mehanizmu zapošljavanja putem rođaćkih i drugih veza, ali i u sprovedenim merama kada bi, primera radi, Zakon o radu stimulisao zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih poput pripravnika... Sve ovo, rezultira-

lo je velikim viškovima radne snage u označenom kriznom periodu, ali i nakon njega, na šta ukazuju podaci Nacionale službe za zapošljavanje, prema kojima je u procesu restrukturiranja i privatizacije od 600.000 ljudi, tokom 2007. godine, bez posla ostalo 97.000 radnika, time postavši tehnološki višak (Sokić 2007, 165). Na taj način prvi gubitnici tranzicije, a među najvećim gubitnicima bile su žene (Novaković G. 2010), vremenom postaju *dvostruki gubitnici* tranzicije, budući da ne samo da je kasnija ponuda na tržištu rada bila nepovoljna⁹, već i da su stimulatивne mere bile okrenute zapošljavanju drugih ugroženih kategorija, mahom mlađih članova društva. Kada je reč o ugroženosti kategorija nezaposlenih, onda moramo konstatovati *kombinovani problem* tj. to da sve kategorije mogu biti ugrožene po više osnova. Prema tome,

sva lica koja na posao čekaju preko dve godine spadaju u kategoriju **otežano zapošljivih**, i to iz više razloga: gubitka znanja i veština, neposedovanja traženih kompetencija, nespremnosti poslodavaca da primaju radnike u koje moraju mnogo da ulažu da bi ih doveli do nivoa na kojem mogu da daju očekivane rezultate rada. Lica u kategoriji čekanja na posao preko deset godina smatraju se praktično **nezapošljivima** s aspekta zahteva poslodavaca. Mere kojima bi se njihov status promenio zahtevaju visoke investicije i veoma dugo trajaju, a poslodavci nisu spremni da tako dugo čekaju na popunu radnih mesta (Dimov 2007, 17).

---

⁹ Njihove radne kompetencije postale su zastarele, poslovne veze mahom prekinute, a socijalna isključenost postala logičan sled. O gubitnicima tranzicije više u Trifunović (2009, 110).

Kao posledica svega navedenog, stopa nezaposlenosti u Srbiji se već dve decenije izražava dvocifrenim brojem, iako je nakon 2000. godine došlo do povoljnih kretanja. "Međutim, značajan i skoro neprekinut ekonomski rast, nije praćen padom nezaposlenosti koja je tradicionalno visoka u Srbiji" (Arandarenko i Nojković 2007, 8). Autori ističu da je, kao posledica ekonomskog restrukturiranja i privatizacije, stopa nezaposlenosti merena metodologijom Međunarodne organizacije rada, zapravo, udvostručena između 2001. i 2005. godine, i da je od stope od 11% dostigla stopu od 21,8%. Prema istom izvoru, stopa nezaposlenosti u oktobru 2006. godine bila je 21,6%, što ocenjuju neznatnim padom od 0,2 procentna poena u odnosu na 2005. godinu (Arandarenko i Nojković 2007, 8-9):

Ova stopa je dva i po puta veća u poređenju sa prosekom za EU27 od 7,9%. Nijedna članica EU nema višu stopu nezaposlenosti od Srbije. Samo tri evropske zemlje imaju višu stopu nezaposlenosti, i sve tri su delovi bivše Jugoslavije – Bivša Jugoslovenska Republika Makedonija, Bosna i Hercegovina i Crna Gora (Arandarenko i Nojković 2007, 8).

Talasi krize svakodnevno menjaju ove cifre, pa bi izrečene procenete trebalo uzeti s rezervom, a podaci koji su trenutno raspoloživi ukazuju na to da stopa nezaposlenosti i dalje uveliko premašuje dvadeset procenata. Prema Nacionalnoj službi za zapošljavanje, stopa nezaposlenosti za septembar 2011. godine, iznosila je 27,34%. U poređenju s istim mesecom prošle godine, ukupan broj nezaposlenih povećan je 3% (*Nezaposlenost u Srbiji preko 27%*) čime

se nastavlja zaoštavanje problema nezaposlenosti koja u medijskom smislu počinje da se izdvaja i nameće kao "mera" ne/uspešnosti tranzicije:

Možemo oceniti da je ova oblast gotovo jedinstvena po tome, "pokrivena" obiljem zakonske regulative, nizom strategija, planiranih mera i aktivnosti, programa, planova i drugih papirnatih obećanja uz istovremenu "ocenu" da su u ovoj oblasti problemi preuveličani. Istovremeno je realnost neumoljiva i traži radikalne zaokrete (Sokić 2007, 178).

Pored ukazivanja na njene aspekte koji su u direktnoj vezi sa zapošljavanjem, drugi deo globalne konceptualne zbrke odnosio se na obrazovanje. Tako Srbija, kao deo Državne zajednice Srbije i Crne Gore 2005. godine, donosi *Nacionalnu strategiju Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji* koja se, između ostalog, odnosi i na obrazovanje. S ciljem da uvaži osnovne reformske principe obrazovanja u Srbiji i principe razvoja obrazovanja u Evropi, proces modernizacije i osavremenjavanja obrazovanja u Srbiji viđen je kao onaj koji bi trebalo uskladiti sa ciljevima razvoja obrazovanja u Evropi do 2010:

Krupne socijalne, ekonomske, tehničko-tehnološke i demografske promene sa kojima se suočava Srbija nameću potrebu da se kreira otvoren i fleksibilan **sistem stručnog obrazovanja**, koji kombinuje sve nivoe, oblike i puteve učenja – od elementarnog do visokoškolskog, inicijalnog i kontinuiranog, formalnog i neformalnog – i koji otvara mogućnosti za doživotno učenje, unapređenje ljudskih potencijala i uspešnu integraciju Srbije u evropski kulturni

---

i ekonomski prostor. To bi omogućilo ostvarivanje institucionalnog, programskog i organizacionog pluralizma u formalnom i neformalnom stručnom obrazovanju a u skladu sa potrebama tržišta rada i ekonomskog razvoja Srbije (Nacionalnu strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji 2005, 86).

Kao jedan od osnovnih ciljeva daljeg razvoja stručnog obrazovanja ističe se potreba njegove usmerenosti, između ostalog, i ka konceptu doživotnog obrazovanja koje pruža teorijske, odnosno filozofsko-socijalne osnove za nastanak pojma i fenomena "društvo koje uči", a koje je nastalo kao rezultat kontinuirane sociopolitičke i ekonomske promene, ubrzanog naučnotehnološkog razvoja, naročito ekspanzije modernih i postmodernih formi tehnologije (Kulić i Despotović 2005, 28). U skladu s ovim, u Nacionalnoj strategiji Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji dalje stoji:

Da bi ostvarila neophodne socijalne i ekonomske promene, Srbija mora da restrukturira svoj ljudski kapital, snadbe ga novim znanjima, veštinama i sistemom vrednosti, stavova i ponašanja. To znači da se obrazovanje odraslih nalazi u osnovi socijalno-ekonomske transformacije Srbije. (Nacionalnu strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji 2005, 86)

Iz ovih navoda, ako zanemarimo projekat kulturnog intervencionizma koji se može meriti jedino s onim nakon 1945. godine, dolazimo do dva za ovaj tekst relevantna zaključka. Prvi se odnosi na to da se radi o prepoznatoj potrebi obrazovanja odraslih, čime se dakle ne isključuju ni stariji odrasli. Drugi se, pak, odnosi na pružanje pred-

nosti obrazovanju koje bi i dalje bilo u sklopu formalnog obrazovnog sistema, a koji je prevashodno orijentisan na mlađu populaciju. Konceptualni, klasifikatorni problem, dakle, leži u činjenici da se doživotno obrazovanje smešta u domen formalnog obrazovanja koje tradicionalno – bilo u formalnom, proceduralnom smislu putem favorizovanja prijema mlađih studenata, bilo na osnovu kulturne konceptualizacije mladosti kao "normalnog" ili "prirodnog" životnog doba za učenje – isključuje starije osobe, čak i sredovečne.¹⁰ Na ovom mestu možemo ukazati i na određene manjkavosti koje prate zakonsku regulativu, a koja se onda reflektuje na aktuelno stanje. Naime, promovisanje neformalnog obrazovanja ne može biti dovoljno, samo po sebi, ukoliko taj vid obrazovanja ne prati i priznavanje takvog načina sticanja znanja, što kod nas nije slučaj. Sledeći navodi jasno govore o tome:

Korektivne mere koje se sprovode, kao što je obrazovanje odraslih (u okviru pojma celoživotnog učenja), kod nas imaju limitirajuće faktore jer u zemlji ne postoji sistem priznavanja – sertifikovanja neformalnih oblika obrazovanja. Poslodavcima je ostavljeno da procenjuju da li će prihvatiti tzv. sertifikate koje posle odslušanih kurseva sada izdaju institucije koje na tržištu nude svoje obrazovne usluge. Ne postoji nikakva kontrola kvaliteta programa koje one nude, kao ni ishoda takvih vidova obrazovanja. (Dimov 2007, 17)

---

¹⁰ O učenju u odraslom dobu, kao i o problemima definisanja odraslosti, više u (Kulić i Despotović 69-75). O mogućnosti i potrebi učenja u odraslom dobu (Kulić i Despotović 85-90).

Iz ovoga proizlazi da je bilo mnogo jednostavnije fokus staviti na već postojeći vid formalnog obrazovanja, koji je kao takav priznat i tradicionalno normalizovan, nego razvijati mehanizme za stvarno sprovođenje strategije, koji bi uključili i populaciju koja po kriterijumu životnog doba nije "podobna". Time mladi, koji su u najvećem procentu usmereni ka ovakvom vidu sticanja obrazovanja, ostaju oni kojima je doživotno obrazovanje najdostupnije, iako je u suštini ideje dostupnost jednaka za sve, s jakim naglaskom na prekvalifikacije, neformalnost i fleksibilnost čitavog procesa. Ovi navodi, svakako, nemaju za cilj da umanje problem nezaposlenosti mlađe populacije koji je ogroman i koja vremenom postaje teže zapošljiva, što se produžava period između okončanja kontinuiranog obrazovanja i dužine perioda provedenog izvan rada, nego samo želi da osvetli i probleme drugih ugroženih kategorija kojima pretpostavljena prava ne mogu biti od koristi. Ukoliko te koristi nema, nema ni smanjenja stope opšte nezaposlenosti, niti smanjenja stope siromaštva, a koja su od dvojake važnosti. Jedna se odnosi na ličnu dobrobit svakog pojedinca, a druga na ostvarivanje uslova koji su postavljeni kao ključni u procesu pridruživanja RS Evropskoj uniji. Drugi ključni problem "prevođenja" evropskih politika u Srbiji bio je takođe konceptualne, klasifikatorne prirode – pojam doživotnog obrazovanja je, jednom kada je "smešten" u domen formalnog obrazovanja, diskvalifikovao najveći procenat osoba kojima je bio namenjen pre nego što je sprovođenje strategije uopšte i započelo.

Razjedinjavanje spojivog: ka objedinjavanju žena, Roma, mladih i starih fleksibilnim radnim vremenima

U kategoriju teže zapošljivih radnika, kod nas i u drugim radnim sredinama, najčešće se ubrajaju: dugotrajno nezaposleni radnici; mladi radnici bez radnog iskustva; stariji radnici, tj. muškarci stariji od 45 i žene starije od 40 godina; radnici nižeg obrazovanja; nekvalifikovani radnici; radnici lošeg socioekonomskog statusa; radnici s umanjenom radnom sposobnošću (Mihailović i Mihailović 2011, 10-11). Međutim, kada je reč o lokalnoj specifičnosti, onda je neosporno da žene spadaju u red najugroženijih na tržištu rada i da se taj problem prelijeva još iz vremena gotovo potpune zapošljivosti, o kojoj je već bilo reči. Shvatanje da je ženi mesto u kući i izostajanje njene radne kvalifikacije, samo je prividno prevaziđeno tokom socijalističkog perioda u kojem je zaposlenost žena dostizala i 70 %, da bi tokom retradicionalizacije devedesetih godina XX veka otpočelo naglo pogoršanje položaja žena na tržištu rada (Babović 2007, 13-15). Nepovoljna kretanja na tržištu rada, kada je ženska populacija u pitanju, nastavlja se i posle 2000-te godine. "Stopa nezaposlenosti žena u Srbiji značajno se povećala u periodu 2002-2004. godine (sa 15.2 na 24.1¹¹) i predstavlja najvišu stopu nezaposle-

---

¹¹ U procentima. Evropske zemlje sa kojima je poređena nezaposlenost žena u Srbiji jesu: Austrija, Poljska, Portugal, Slovenija, Slovačka, Finska, Švedska, Velika Britanija, Bugarska,

---

nosti žena među posmatranim evropskim zemljama" (Babović 2007, 20). Prelivanje starog problema konstatujemo i kada je reč o ženskoj populaciji u poznijem dobu. Procena da je oko 400.000 starih bez sigurnih mesečnih primanja, budući da obaveznim penzijskim osiguranjem nisu obuhvaćena sva stara lica (Vuković 2010), među kojima prednjače žene iz ruralnih zona o kojima danas najčešće govorimo kao o starim bez primanja, jasno ukazuje na ovaj problem.

Drugu kategoriju ugroženih čine mladi sa stopom nezaposlenosti koja je: "u 2006. godini iznosila 39,2%, dok je istovremeno 44,4% mladih, radno sposobnih žena bilo nezaposleno. S obzirom na neusklađenost obrazovnog sistema sa potrebama tržišta rada, mladima je veoma teško da nađu posao bez obzira na dostignuti nivo obrazovanja" (*Nacionalna strategija za mlade 2008*, 25). Značajan problem jeste i njihovo prevođenje iz sivo-ekonomskih u legalne tokove rada, potom dobijanje prvog zaposlenje kada se radi o nezaposlenim mladima, kao i zadržavanje posla. Ovde, kao i kod drugih kategorija, uočavamo lošu obrazovnu strukturu, koja se ogleda u niskom stepenu obrazovanja, ali i negovanju obrazovanih profila sa zastarelim i praktično neprimenjivim znanjima, kao i forsiranje pojedinih obrazovnih profila koji su u nesrazmeri sa potrebama tržišta rada. "Neadekvatan obrazovni status je posledica neusklađenosti obrazovnog sistema i potreba tržišta ra-

---

Hrvatska, Rumunija, Turska i Norveška (Prilog 3, Tabela 2 u Babović 2007, 115)

da, što za posledicu ima održavanje stalne stope nezaposlenosti ovih lica¹² jer sa stečenim obrazovanjem ne ispunjavaju tražene uslove za određena radna mesta, te se dužina njihovog ostajanja na evidenciji NSZ produžava često i na nekoliko godina" (*Praćenje društvene isključenosti u Srbiji – Selekcija i karakteristike ciljnih grupa i preliminarno testiranje indikatora*). Kada je reč, konkretno, o mladima, deo rešenja ovih problema domaće "prevođenje" koncepta doživotnog obrazovanja vidi upravo u oslanjanju na produženo formalno obrazovanje, budući da korenita rešenja zahtevaju veće reforme i duži vremenski period.

Romi su, takođe, jedna od najugroženijih kategorija, po svim parametrima. Visok stepen nepismenosti, niska obrazovna sprema, ali i opšte nepoverenje prema ovoj kategoriji radnika dovelo je do trenutne situacije. "Prema podacima istraživanja UNDP-a iz 2004. godine, stopa nezaposlenosti u marginalizovanim grupama (39%) značajno je veća nego stopa nezaposlenosti u opštoj populaciji u Republici Srbiji (15%)" (*Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji 2009, 47*). Na njihovom primeru, takođe, možemo konstatovati da neformalno obrazovanje, u slučaju kada nije priznato od strane svih aktera na tržištu rada, nije u stanju da opravda ciljeve zadate razvijanjem ideje doživotnog obrazovanja.

---

¹² Misli se na heterogenu i brojnu grupu nezaposlenih u kojoj se izdvajaju osobe niskog obrazovnog statusa (neobrazovani ili sa srednjim stručnim zanimanjem), žene, osobe s invaliditetom i stariji radnici.

Pored navedenih kategorija, ozbiljno ugrožene na tržištu rada čine i lica s invaliditetom, čiji broj nije utvrđen sa sigurnošću: "Tačan broj osoba sa invaliditetom nije poznat i teško ga je utvrditi, jer u velikom broju zemalja ne postoje precizni podaci o tome. Prema podacima Svetske zdravstvene organizacije (WHO), najmanje 10% svake populacije čine osobe sa invaliditetom" (Stanimirov i Jablan 2009, 152). Sličan podatak, koji upućuje na procenu prema broju stanovnika, nalazimo i u *Strategiji unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji* u kojoj stoji: "...procenjuje se da udeo ukupnog broja osoba sa invaliditetom u ukupnom broju stanovnika u Republici Srbiji iznosi oko 10% do 11%" (Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji). Pozitivnih pomeranja na tržištu rada ima, mada su ona daleko od optimalnih. Recimo i to da ovu kategoriju teže zapošljivih lica karakteriše i kombinovanost različitih problema sa kojima se susreću druge ugrožene kategorije.

Ipak, kategorija koja po ugroženosti ne sme biti izostavljena a najčešće se, pa i u ovom slučaju, gubi iz korpusa onih kojima je pomoć potrebna, jeste kategorija starijih nezaposlenih osoba. Posebno zabrinjava to što su se do skora ova lica označavala odrednicom 50+, a sada se starijim radnicima (pa i starijim nezaposlenima), prema Međunarodnoj organizaciji rada (MOR), tj. Odboru za ekonomski razvoj MORa, smatraju stariji od 45 godina (Mihailović i Mihailović 2011, 30). Ovo doba do skora je percipirano kao najproduktivnije i najaktivnije, budući da se smatralo da su osobe u njoj već stekle potrebna radna i egzistencijalna is-

kustva i da je pred njima dovoljno vremena za ostvarenje svih imperativa koji se stavljaju pred savremenog čoveka, ali i da ih to vreme čini motivisanima da dalje napreduju. Ovo doba bi se, u drugačijim okolnostima, moglo sagledavati i kao "zlatna" sredina profesionalne karijere (ženama bi do penzije trebalo još deset do petnaest godina, a muškarcima petnaest do dvadeset) i kao približna sredina potencijalnog životnog trajanja. Međutim, danas ovo životno doba vodi naročitom vidu ugroženosti zbog čega se sve češće srećemo sa još uvek radno aktivnom populacijom ali koja na tržištu rada biva definisana kao starija i time teško zapošljiva (o predrasudama i problemima sa kojima se ova kategorija stanovništva susreće na tržištu rada više u: Mihailović i Mihailović 2011). Ovome valja dodati i podsećanje da se među nezaposlenima često susrećemo sa dvostrukim gubitnicima tranzicije. Nemali broj je onih koji su među prvima izgubili posao tokom devedesetih godina prošlog veka, budući da su tada bili najmlađi u radnom okruženju, a danas po drugi put bivaju izbačeni iz "utakmice", jer su za deset do petnaest godina ponovo postali ugroženi, ali po starosnom kriterijumu.

Mnoga neosnovana predubeđenja poslodavaca dodatno opterećuju ovu kategoriju radno ugroženih. Već je rečeno da su do skoro smatrani najproduktivnijim delom društva, a sada se razvija jedan novi pogled, novo tumačenje koje je simptomatično za duh vremena. Prema njemu, određivanjem ovih osoba kao starih dolazi do mešanja sa kategorijom stanovništva koje po dobi i po određenju gerontologije i drugih naučnih grana spada u tu kategoriju, a koja

---

je određena 65. godinom života (Sumrak 10, 45). Dakle, radi se o potpuno različitim kategorijama, uz napomenu da se i 65 godina smatra mlađim razdobljem u starosti¹³. Ovo dovodi do stvaranja slike o kategoriji 45+ kao o kategoriji ljudi koji već imaju problema u sticanju novih znanja. Čak i kada se radi o starijim uposlenicima, i kada možemo konstatovati da ukorenjenost navika dovodi u izvesnoj meri do toga da se one teže menjaju, nema potvrda da ova lica nisu u mogućnosti da savladaju prepreke koje egzistencija postavlja pred njih, tim pre što je psihologija strarenja kao nauka pokazala da postoji čitav niz predrasuda u vezi s opadanjem sazajnih i kreativnih potencijala osoba koje se svrstavaju među stare (Smiljanić 1979, 72-82; 112-129). Upravo su nemaština i loši opšti uslovi života naterali mnoge starije građane da razviju svoje potencijale, ne bi li olakšali i obezbedili preživljavanje (Milosavljević 2011, 143-159).

Potencijal za učenje i saznavanje karakterističan je za čitav životni tok, što je u skladu sa doživotnim obrazovanjem kao onim koje treba da dovede do individualnog¹⁴ i

---

¹³ Druga faza jeste faza prosečne starosti ili ona faza kojoj pripadaju samo "stari" i traje od sedamdeset prve do osamdeset pete godine. Treća faza odnosi se na poznu starost i njoj pripadaju "stari – stari", tj oni koji su navršili osamdeset šestu godinu (Sumrak 10, 45).

¹⁴ Kod radno sposobnog stanovništva trebalo bi prevashodno da dovede do zaposlenja ili očuvanja radnog mesta, a kod osoba koje su izašle iz aktivne sfere rada do poboljšanja kvaliteta ži-

društvenog boljitka. Stari ljudi, potpomognuti ostvarenim poslovnim vezama, profesionalnim iskustvom, ali i izraženom motivacijom da obezbede egzistenciju, često mogu da nastave da obavljaju poslove koje su radili pre odlaska u starosnu penziju. Neretko se susrećemo s inostranim ekspertima koji danas imaju zadatak da pomognu procese prilagođavanja Republike Srbije uslovima koji važe za EU, a koji su upravo, prema određenju gerontologije, u staroj životnoj dobi. Postoji čitav niz primera da starost "ne ubija" svaku produktivnost i da je ona, čak, neophodna da bi se ostvarila dostojanstvena starost. Prerano isključivanje iz radne, a time često i iz socijalne sfere i to na nagao i dramatičan način, odlaskom u penziju, kod mnogih stvaraju ozbiljne emotivne, pa i fizičke smetnje, čime se problem sa tržišta rada premešta u domen zdravstva, socijalnog osiguranja kojem pripada penziono osiguranje ili, pak, socijalnog staranja kada je reč o licima koja nisu ostvarila pravo na penziju ili je ona nedovoljna za preživljavanje.¹⁵ Onako kako je doživotno obrazovanje defini-

---

vota u starijoj dobi čemu su orijentisani Univerziteti za treće doba koji su obuhvaćeni sistemom doživotnog obrazovanja.

¹⁵ Izmeštanje problema povezanih s anomalijama na tržištu rada u domen zdravstva i socijalne zaštite može se tumačiti analogno medikalizaciji poteškoća s učenjem kod romske dece. U oba slučaja, reč je o tome da se problem pokušava rešiti rekontekstualizacijom. Nevolja je, međutim, u tome da pri rekontekstualizaciji dolazi i do reidentifikacije uzroka problema. Tako, na primer, kao što se romska deca, odrasla izvan socijalnih pod-

---

sano, trebalo bi da uvrsti čak i najstarije radno sposobne pripadnike društva, ali se čini da to neće biti moguće sve dok neformalni vid obrazovanja ne stekne već apostrofirane karakteristike. Ako ovo prihvatimo kao ispravno i moguće, onda nema potrebe obrazlagati da bi isti, ili veći, benefit bilo moguće očekivati i kod populacije koja je etiketirana odrednicom 45+.

Jedna od preporuka ovog rada jeste i potreba da se detaljnije razmotri praksa zemalja kojima pokušavamo da se približimo, i time javna politika prilagodi pre nego što se praktično i primeni. Naime, praksa o kojoj je reč pokazala je da postepeno isključivanje pojedinca iz radne zajednice ima mnogo bolje efekte na pojedinca, pa i na društvo. To bi značilo da bi, poput većine zemalja, trebalo uraditi više na promovisanju nepunog radnog vremena, onako kako je ono formulisano u našem *Zakonu o radu* (Zakon o radu – Član 39, Član 40 i Član 41). Naime, Zakon o radu podrazumeva mogućnost umanjene satnice ili rad za dva poslodavca kojim bi se dopunilo radno vreme od 40 časova nedeljno. Po-

---

sistema koji su bili na raspolaganju neromskoj deci, smatraju retardiranom i u skladu s tim prosleđuju u specijalizovane institucije, i deo populacije starijih od pedeset godina, kada ostane bez dovoljnih sredstava za život, biva od strane sistema socijalne zaštite poslat u gerontološke domove. Iako i ovaj fenomen zahteva posebno istraživanje, vidimo ga kao simptom opšteg stanja u kojem se putem prebacivanja odgovornosti, koje po sebi ne mora biti štetno, proizvode novi problemi koji ne bi postojali nezavisno od institucionalnih praksi.

vezivanje pripravnika i onih pred penzijom, žena koje se odlučuju za materinstvo, ili onih koji nastavljaju sa školovanjem, na istom radnom mestu, sa manje radnih sati (dakle, i manjim opterećenjem za pojedinačne poslodavce), otvara mogućnost većeg broja participanata u sferi rada, a već se pokazalo da nema boljeg načina sticanja i osvežavanja znanja od onog koji se odvija na radnom mestu. Time bi i neformalno obrazovanje, kao deo celoživotnog obrazovanja, bilo stavljeno u prvi plan. Jednostavno povezivanje ugroženih kategorija koje se susreću ili sa nemanjem posla ili sa stalnim strahom da bi ga mogli izgubiti, dobra je mogućnost i za rasterećenje Nacionalne službe za zapošljavanje kao servisa koji posreduje između poslodavaca i nezaposlenih u situaciji ogromne nesrazmere između ponude i potražnje.

U cilju prevazilaženja problema starijih aktera na tržištu rada i promovisanja fleksibilnih oblika rada, pored zakonske mogućnosti, na nivou Republike doneta je i *Nacionalna strategija zapošljavanja*, kojom je trasirana konkretna mogućnost, a u kojoj stoji:

U petoj smernici Evropske strategije zapošljavanja navode se osnovne mere kojima se podstiče povećanje ponude rada i podrška aktivnom starenju. Mere navedene u ovoj smernici se prvenstveno odnose na dostupnost stalnog usavršavanja, stvaranje boljih radnih uslova, naročito u pogledu zdravstvene sigurnosti na poslu i uvođenje fleksibilnijih oblika organizacije rada. Naglašava se potreba za eliminisanjem podsticaja za rano izlaženje sa tržišta rada, stvaranjem uslova pod kojima bi se starijim radnicima isplatilo da ostanu aktivni na tržištu rada i putem podsticaja poslodavcima da zapošljavaju starije radnike. Cilj je

---

da se u svim zemljama EU do 2010. godine prosečna starosna dob izlaska sa tržišta rada poveća za 5 godina.

(Nacionalna strategija zapošljavanja 2005, 43-44)

Dobrih primera ove prakse ima mnogo, ali se u EU izdvaja Velika Britanija¹⁶. Razlog za to su i daleko kraća porodijska odsustva, nego kod nas a koje traje godinu dana, ali je i stopa nezaposlenosti u slučaju Velike Britanije, koja je u decembru 2011. godine iznosila 8,4%¹⁷, što svakako nije rezultat samo ovog oblika rada, ali čini dobar deo strategije smanjenja nezaposlenosti, a time i siromaštva. Uz ovaj oblik rada često se ističu prednosti i rada od kuće (više o ovom obliku rada i drugim oblicima fleksibilnog rada u EU u: Stavrou 2005, 923-947). Upravo, većom zastupljenošću fleksibilnih oblika rada moguće je iskoristiti prednosti tehnološkog i telekomunikacionog napretka i time ublažiti negativne efekte ovog procesa koji je i doveo do toga da potreba za doživotnim obrazovanjem postane jedna od primarnih.

Zaključak

Čini se da smo još daleko od vremena kada će i zaposleni i poslodavci uvideti prednosti fleksibilnih oblika rada, a kao opšti zaključak nameće se da je ideja doživotnog obra-

---

¹⁶ www.direct.gov.uk/en/AdvancedSearch/Searchresults/index.htm?fullText=flex

¹⁷ www.tradingeconomics.com/united-kingdom/unemployment-rate

zovanja, iako zamišljena kao ona koja je dostupna svima, bez mnogo efekta ukoliko nije usmerena i ka onima koji imaju najmanje vremena na raspolaganju, a to svakako jesu starije osobe. Preliminarno istraživanje konceptualizacije doživotnog obrazovanja i s njim povezanih pitanja pokazuje brojne klasifikatorne probleme, greške ili propuste, napravljene pri prevođenju javnih i praktičnih politika EU u pravni i politički sistem Republike Srbije. Jasno izražene namere da se s problemom nezaposlenosti suočimo kao društvo, praćen je neadekvatnim praksama poput: a) nekritičkog preuzimanja, gotovo prepisivanja i transplantacije evropskih politika bez kontekstualnog prilagođavanja, b) klasifikatornim sjedinjavanjem kategorija čiji se problemi ne mogu rešavati istim mehanizmima (na primer, onemogućavanjem celoživotnog obrazovanja starijoj populaciji putem izostanka zakonske obaveze priznavanja neformalnih kvalifikacija na tržištu rada u kontekstu u kojem su oni tradicionalno isključeni iz formalnog obrazovnog sistema) i c) klasifikatornim razdvajanjem kategorija čiji se problemi mogu rešavati istim mehanizmima, mada to nije slučaj (na primer, potencijalnim objedinjavanjem rešavanja problema ugroženih kategorija stanovništva kroz uvođenje deljenog i fleksibilnog radnog vremena).

Izvori:

Nacionalna strategija zapošljavanja za period 2005 – 2010. godina. Dostupno na: <http://www.mos.gov.rs/sites/default/files/down/strzaposljavanje.pdf>

- Arandarenko i Nojković. 2007. *Pregled tržišta rada u Srbiji*. Dostupno na: http://www.nshc.org.rs/pdf/arandarenko_pregledtrizarada.pdf
- Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji 2005: Dostupno na: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678
- Kako da pretvorite svoje ideje u evropske istraživačke projekte?* Dostupno na; http://www.balkan-fabnet.eu/content/handbook/FP7%20handbook_Serbia.pdf
- The Lifelong Learning Programme: education and training opportunities for all*. Dostupno na: http://ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc78_en.htm
- Doživotno obrazovanje*. Dostupno na: http://www.edukacija.rs/Edukacija-Do%C5%BEivotno-obrazovanje_33
- Knežević Vladimir, *Siva ekonomija i mere za njeno suzbijanje*, Pravni informator, br. 11, god. V, 2002. on-line izdanje časopisa. Dostupno na: <http://www.informator.rs/sadr%C5%BEaj-novembar-2002.html>; <http://www.direct.gov.uk/en/AdvancedSearch/Searchresults/index.htm?fullText=flex>; <http://www.tradingeconomics.com/united-kingdom/unemployment-rate>
- Zakon o radu. Dostupan na: http://www.svos.org.rs/pdfs/zakon_o_radu.pdf
- Nacionalni akcioni plan zapošljavanja za 2009. godinu. Dostupan na: http://www.nsz.gov.rs/page/info/sr/agencije/materijal_agencije.html
- Strategija unapređenja položaja osoba sa invaliditetom u Republici Srbiji. Dostupna na: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678
- Praćenje društvene isključenosti u Srbiji – Selekcija i karakteristike ciljnih grupa i preliminarno testiranje indikatora. Dostupno na: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/iskljucenost/Selekcija%20i%20karakteristike%20ciljnih%20grupa....pdf>

Strategija za unapređenje položaja Roma u Republici Srbiji.
Dostupna na: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

Nacionalna strategija za mlade. Dostupna na: http://www.srbija.gov.rs/vesti/dokumenti_sekcija.php?id=45678

Mihailović, Srećko i Vojislav Mihailović. 2011. *Stariji radnici – Neki na poslu, a neki ni penzije*. Beograd: Centar za demokratiju. Dostupno na: http://www.centaronline.org/postavljen/60/Stariji_radnici_brosura.pdf

Literatura:

Babović, Marija. 2007. *Položaj žena na tržištu rada u Srbiji*. Beograd: Program Ujedinjenih nacija za razvoj.

Dimov, Jadranka. 2007. *Srednje stručno obrazovanje i potrebe tržišta rada*. Beograd: Centar za obrazovne politike i Alternativna akademska obrazovna mreža.

Dobrivojević, Ivana. 2009. Svi u fabrike! – instant industrijalizacija u Jugoslaviji 1945-1955. *Istorija 20. veka* 27 (2): 103-114.

Gaćanović, Ivana. 2009. *Problem evropskog identiteta – uvod u antropologiju Evropske unije*. Beograd: Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Kovačević, Ivan i Marija Krstić. 2011. Između istorije i savremenosti: antropološko proučavanje gastarbajtera u 21. veku. *Etnoantropološki problemi* 6 (4): 969-982.

Kovačević M. 2011. Eskalacija teške privredne krize u Srbiji. *Ekonomski vidici* 16 (4): 613-631.

Kulić, Radivoje i Miomir Despotović. 2005. *Uvod u antragogiju*. Beograd: Svet knjige.

- Milenković, Miloš. 2008. Problemi konstitucionalizacije multikulturalizma – pogled iz antropologije, deo prvi – o 'očuvanju' identiteta. *Etnoantropološki problemi* 3 (2): 45-57.
- Milosavljević, Ljubica. 2010. Konstrukcija starosti – štampa o domovima za stare (1945-1960). *Etnoantropološki problemi* 5 (2): 165-183.
- Milosavljević, Ljubica. 2011. Upravljanje vremenom i njegovo vrednovanje kod starijih pripadnika društva. *Antropologija* 11 (2): 143-159.
- Novaković G, Nada. 2010. Žene i tržište rada u društvu u tranziciji. *Politička revija* (XXII) IX, 23 (1): 377-408.
- Novaković, Nada. 2001. Karakteristike radnog zakonodavstva u "post-socijalističkoj" Jugoslaviji. *Sociološki pregled* XXXV, 1-2: 55-73.
- Smiljanić; Vera. 1979. *Psihologija starenja*. Beograd: Nolit.
- Sokić, Sreten. 2007. Aktuelni problemi nezaposlenosti u Srbiji. *Socijalna misao* 2/2007: 143-178.
- Stavrou T., Eleni. 2005. Flexible work bundles and organizational competitiveness: a cross-national study of the European work context. *Journal of Organizational Behavior* 26: 923-947.
- Stojanović B. 2006. Tržište rada u Srbiji – 1990-2005. *Sociološki pregled* 40 (1): 3-31.
- Sumrak, Dejan. 2010. *Opšta gerontologija – antropologija starosti*. Beograd: Socijalna misao.
- Trifunović, Vesna. 2009. Konceptualizacija gubitnika i dobitnika tranzicije u popularnoj kulturi. *Etnoantropološki problemi* 4 (1): 107 – 121.
- Vuković, Drenka. 2010. Starost i siromaštvo. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke* 131: 165 – 175.

Sadržaj

Бојан Жикић	
Културни идентитети као нематеријално културно наслеђе. <i>Увод у истраживање и прелиминарни резултати</i>	7
Dragana Antonijević	
Теоријско-hipotetički оквир за проучавање културног идентитета гастарбајтера	27
Danijel Sinani	
Religija, kulturni identiteti i nematerijalna kulturna baština	43
Marija Ristivojević	
Grad kao izvorište kulturnih identiteta	57
Marko Pišev	
Balkanizam i osmansko kulturno nasleđe u savremenoj Srbiji: između negacije i autoegzotizacije	73

Ana Banić-Grubišić

- Kulturni identitet kao afirmacija manjinske grupe:
romski hip-hop 93

Ivana Gačanović

- Evropa kao izvorište kulturnog identiteta i
vrednosti kao normativnog okvira 111

Mladen Stajić i Danijel Sinani

- Alternativna religioznost i kulturni identiteti 129

Ljubica Milosavljević i Miloš Milenković

- "Pridodato u prevodu": nematerijalno kulturno
nasleđe u prevođenju i primeni evropskih politikâ
doživotnog obrazovanja u Republici Srbiji 147

Ana Banić Grubišić i Marija Krstić

- Radionica "Gastarbajteri – šta znamo o njima?"
Istraživanje stavova/predstava studenata etnologije
i antropologije o gastarbajterima 179

Izdavači: "Srpski genealoški centar", Radnička 50, Beograd i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, Čika Ljubina 18-20. Za izdavače: Filip Niškanović i Bojan Žikić. Urednik: Miroslav Niškanović. Kompjuterska obrada i štampa: SGC, Beograd. Tiraž: 500 primeraka. Beograd 2011.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.7(497.11)"20"(082)

316.74:2(497.11)"20"(082)

KULTURNI identiteti kao nematerijalno kulturno nasleđe / uredio Bojan Žikić. – Beograd : Srpski genealoški centar, 2011 (Beograd : Srpski genealoški centar). – 200 str. ; 17 cm. – (Etnološka biblioteka / [Srpski genealoški centar] ; knj. 62)

Tiraž 500. – Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-83679-79-9

a) Културни идентитет – Србија – 21в – Зборници b) Популарна култура – Антрополошки аспект – Србија – 21в – Зборници c) Верске заједнице – Социолошка истраживања – Србија – 21в – Зборници

COBISS.SR-ID 188553996